

DOI: <https://doi.org/10.28925/3041-1505.2026.718>
УДК 75.047:75.071.1(477)

Сніцаренко Марія Сергіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Київський столичний університет імені Бориса
Грінченка, Київ, Україна
e-mail: mssnitsarenko.fomd22@kubg.edu.ua
ORCID: 0009-0001-1107-3446

Snitsarenko Mariia Serhiivna,
a student of the first (bachelor's) level of higher education,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Ukraine
e-mail: mssnitsarenko.fomd22@kubg.edu.ua
ORCID: 0009-0001-1107-3446

ПЕЙЗАЖНА ТВОРЧІСТЬ СЕРГІЯ СВІТОСЛАВСЬКОГО: ТЕМИ, ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ТА МІСЦЕ В УКРАЇНСЬКОМУ ЖИВОПИСІ

LANDSCAPE ART OF SERHII SVITOSLAVSKY: THEMES, ARTISTIC MEANS AND PLACE IN UKRAINIAN PAINTING

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню пейзажної творчості українського художника Сергія Івановича Світославського (1857–1931) – одного із засновників національної пейзажної школи, провідного представника ліричного реалізму в українському живописі кінця XIX – початку XX ст. та першого митця, з іменем якого пов'язане утвердження соціального пейзажу як самостійного жанру в українському образотворчому мистецтві.

Розглянуто біографічні чинники формування творчої особистості художника: навчання у Московському училищі живопису, скульптури та архітектури під керівництвом О. Саврасова, В. Перова та В. Поленова, участь у діяльності Товариства пересувних виставок, повернення до Києва та тривала робота на Куренівці. Простежено творчу еволюцію митця від ранніх плернерних етюдів до зрілих станкових полотен, у яких буденний сільський або міський мотив набуває глибокого поетичного і соціального звучання. Особливу увагу приділено творчому підходу митця: здатності побачити приховану поезію у простому буденному мотиві та передати її засобами стриманого, ліричного живопису.

Досліджено основні тематичні цикли його живопису: українські сільські та степові пейзажі, що поєднують ліричне відчуття рідної природи з увагою до народного побуту і праці, дніпровська тематика як художній образ ріки у різних сезонних і емоційних станах, соціальний пейзаж провінційних міст і передмість із характерною символікою занедбаності та застою, а також роботи, створені під враженням подорожей до Середньої Азії, що збагатили палітру художника новими колористичними рішеннями.

Проаналізовано характерні художні засоби митця: плернерний метод роботи як основа безпосереднього відчуття природи, стримана натуральна колористика на основі тонкої гри приглушених теплих і холодних тонів, майстерна передача сезонних станів природи та атмосферних ефектів, органічне поєднання пейзажного і анімалістичного жанрів. Встановлено місце Сергія Івановича Світославського в контексті передвижницької традиції та визначено його внесок у розвиток українського пейзажного живопису як художника, що утвердив ліричний

соціальний пейзаж як повноцінний жанр національного мистецтва.

Ключові слова: Світославський, пейзажний живопис, ліричний реалізм, пленер, соціальний пейзаж, українське мистецтво.

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the landscape art of the Ukrainian painter Serhii Ivanovych Svitoslavsky (1857–1931) — one of the founders of the national landscape school, a leading representative of lyrical realism in Ukrainian painting of the late 19th and early 20th centuries, and the first artist whose name is associated with the establishment of the social landscape as an independent genre in Ukrainian fine art.

The biographical factors that shaped the artist's creative personality are examined: his studies at the Moscow School of Painting, Sculpture and Architecture under O. Savrasov, V. Perov and V. Polenov, his participation in the activities of the Society for Travelling Art Exhibitions, his return to Kyiv, and his long period of work in Kurenivka. The creative evolution of the artist is traced from his early plein-air sketches to his mature easel paintings, in which an ordinary rural or urban motif acquires a profound poetic and social resonance. Particular attention is paid to the artist's creative approach: his ability to perceive hidden poetry in a simple, everyday motif and to convey it through the means of restrained, lyrical painting.

The main thematic cycles of his painting are investigated: Ukrainian rural and steppe landscapes that combine a lyrical sense of native nature with attention to folk life and labour; the Dnipro theme as an artistic image of the river in various seasonal and emotional states; the social landscape of provincial towns and outskirts with its characteristic symbolism of neglect and stagnation; and works created under the impression of

journeys to Central Asia, which enriched the artist's palette with new coloristic solutions.

The characteristic artistic means of the painter are analyzed: the plein-air working method as the basis for an immediate perception of nature; restrained natural colorism grounded in the subtle interplay of muted warm and cool tones; masterful rendering of seasonal states of nature and atmospheric effects; and the organic combination of landscape and animalistic genres. The place of Serhii Ivanovych Sviatoslavsky within the context of the Peredvizhniki tradition is established, and his contribution to the development of Ukrainian landscape painting is defined as that of an artist who affirmed the lyrical social landscape as a fully independent genre of national art.

Keywords: Sviatoslavskyi, landscape painting, lyrical realism, plein air, social landscape, Ukrainian art.

Постановка наукової проблеми. Попри визнану роль Світославського в українському мистецтві, його творчість ще не отримала достатньо повного мистецтвознавчого осмислення. Більшість наявних публікацій мають характер загальних оглядів або альбомних видань без детального аналізу художніх особливостей. Між тим живопис Світославського є цікавим і самобутнім явищем, що поєднує вплив передвижницької традиції з яскраво вираженим особистим баченням природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головним науковим джерелом з творчості Світославського є монографія-альбом Ольги Жбанкової «Сергій Світославський» (Київ: Артанія-Нова, 2005), де систематизовано значну частину творчої спадщини художника та охарактеризовано його живописну манеру та альбоми: С. Попова «Сергій Іванович Світославський» (1955), «Сергій Іванович Світославський. Альбом»

(Київ, 1961) та «Сергій Світославський. Альбом» (Київ: Мистецтво, 1989). Загальний контекст українського пейзажного живопису висвітлено у праці А. Жаборюка «Український живопис останньої третини XIX – початку XX ст.» (1990).

Мета та завдання статті. Мета статті: дослідити пейзажну творчість Сергія Світославського в усій її тематичній різноманітності. Завданням статті є визначити характерні художні засоби та особливості живописної манери митця, а також з'ясувати його внесок у розвиток українського пейзажного живопису.

Виклад основного матеріалу. Сергій Іванович Світославський (1857 – 1931) – один із найвидатніших українських пейзажистів кінця XIX – початку XX століття, з ім'ям якого пов'язане зародження і утвердження соціального пейзажу в українському образотворчому мистецтві.

Сергій Світославський народився 6 жовтня 1857 р. у Києві в родині дворянина. У 1875 – 1883 рр. навчався у Московському училищі живопису, скульптури та архітектури. Його вчителями були видатні майстри-передвижники: Олексій Саврасов – класик ліричного пейзажу, Василь Перов – майстер реалістичного живопису та Василь Полєнов – плєнерист. Однокурсниками Світославського були Ісаак Левітан та Костянтин Коровін. Вже з перших студентських робіт він вирізнявся серед однолітків: відомий меценат Павло Третьяков придбав для своєї галереї учнівський пейзаж «З вікна Московського училища живопису» (1878), що став своєрідною дебютною роботою художника та початком циклу картин, написаних із вікна.

Однією з провідних тематик у творчості художника були пейзажі України. На відміну від художників, що прагнули

відтворити величні краєвиди або незвичайні природні явища, Сергій Світославський обирає прості, буденні мотиви: польову дорогу, хутір, берег річки, сільський ярмарок. Його степові та сільські пейзажі «Воли на оранці» (1891) (рис. 1), «Вечір у степу» (1890-ті) (рис. 2), «Жнива» (1900-ті) пронизані теплими ліричними почуттями рідної землі. Ця сама здатність знаходити поезію у простих, буденних мотивах виявляється і у картинах «Подвір'я весною» (1887) (рис. 3) та «На весну» (1887), де головним героєм є настрій пробудження природи, переданий через деталі повсякденного життя та майстерну гру теплих і холодних тонів.

Рис. 1. Сергій Світославський «Воли на оранці» 1891, полотно, олія, 80х126, збірка НХМУ

Рис. 2. Сергій Світославський «Вечір у степу» 1890-ті, полотно, олія

Рис. 3. Сергій Світославський «Подвір'я весною» 1890-ті, полотно, олія

Дніпро займає особливе місце в пейзажах Світославського. Ріка зображена у нього не як велична панорама, а як живий простір народного побуту. «Дніпровські пороги» (1885) (рис. 4) є однією з найвідоміших робіт, яка передає міць і динаміку дніпровських порогів з документальною точністю і живописною силою. Також відомими картинами на цю тематику є: «Баржі на Дніпрі» (1880-ті), «Паром на Дніпрі» (1910-ті), «Розлив Дніпра на Оболоні» (1890-ті) та «Повінь на Подолі» (1900–1903).

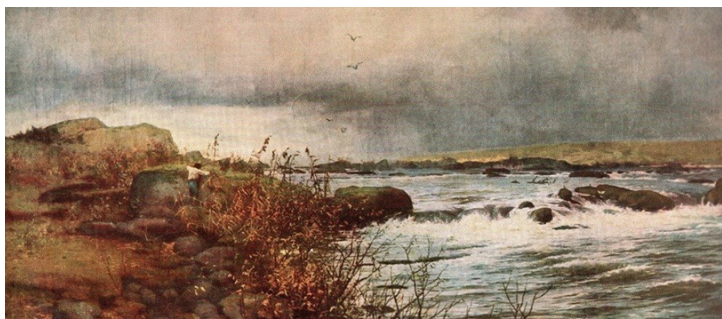

Рис. 4. Сергій Світославський «Дніпровські пороги» 1885, полотно, олія

Окреме та надзвичайно важливе місце у творчості Світославського посідають київські пейзажі. Художник прожив більшу частину свого життя на тихій Куренівці, для нього рідне місто було не парадною столицею з монументальними соборами і широкими проспектами, а живим простором повсякденного народного існування. Для нього Київ – це передмістя і береги Дніпра, провулки і дворики, ярмарки і паромні переправи. Художник свідомо уникав відомих архітектурних пам'яток як головного мотиву, натомість відкривав красу в непоказних куточках міської периферії, де справжнє народне життя не приховувалося за парадним фасадом. До київських пейзажів Світославського відносяться такі картини як: «Київ, Поділ» (1890-ті), «Будинок біля стіни Софійського собору» (1910-ті), «Зима. Околиця Києва» (1900-ті), «Околиця Києва. Літо» (1900-ті) та «Літо на Куренівці» (1900).

Рис. 5. Сергій Світославський «Літо на Куренівці» 1900, полотно, олія

З часом пейзажі художника набувають виразнішого соціального звучання. Серед них можна виділити пейзаж «Вулиця повітового міста» (1895), де зображена зимова

вулиця провінційного містечка, зрита баюрами, над непоказними будинками якої підноситься трактир, біля якого стоять одинока корова і верстовий стовп, вулиця вкрита сутінками як аналогія сутінок над дореволюційною Україною та пейзаж «Миргород» (1902), що зображає будиночок з облупленими стінами, латаний паркан, порослий вигорілою травою майдан і знову верстовий стовп, що перетворює конкретний гоголівський Миргород на символ усієї тогочасної провінційної України.

Рис. 6. Сергій Світославський «Миргород» 1902, полотно, олія, збірка НХМУ

Характерною рисою пейзажів Світославського є також присутність тварин. Воли на оранці, корови на водопойі, коні на дорозі, рибалки на березі органічно вписані у природний простір і підкреслюють нерозривний зв'язок людини з землею. Художник був почесним членом Київського відділення Всеросійського товариства захисту тварин і тричі їздив до Середньої Азії, привозячи звідти не лише живописні етюди, а й живих тварин для київського зоопарку. Ця щира любов до живого світу безпосередньо

відбилася у його живописі і є однією з найвиразніших рис його мистецької особистості.

Подорожі до Середньої Азії наприкінці 1890-х – на початку 1900-х рр. збагатили палітру художника, зробивши її яскравішою та соковитішою. В цей час художник намалював пейзажі «Степ. Середня Азія», що передає безмежний простір дикої рівнини, де єдиними акцентами є невисока могила, ледь помітні вдалині вершники та вогники червоних маків на передньому плані та «Ранковий намаз», де зображено постать мусульманина, що молиться серед безмежжя напівпустелі, образ якого доповнюється трьома верблюдами, написаними з винятковою правдивістю. Анімалістичний мотив, що є наскрізним у всій творчості Світославського, знаходить тут особливо виразне втілення.

Головним художнім методом Світославського впродовж усього творчого життя залишався плерер. Саме плерерна школа, засвоєна від Поленова і Саврасова, визначила ключові якості його живопису: свіжість і точність у передачі освітлення, природність стриманої колористики, відчуття живого повітря на полотні. Його стиль можна охарактеризувати як ліричний реалізм – реальність, побачена крізь призму щирого і глибокого особистого почуття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Творчість Сергія Світославського являє собою самобутнє і цілісне явище в українському мистецтві кінця XIX – початку XX століття. Сформований у традиції передвижників, художник виробив власний метод – ліричний реалізм, у якому буденна природа України постає крізь призму щирого особистого почуття. Його пейзажі еволюціонували від ліричних замальовок сільського побуту до творів із виразним соціальним звучанням, що

робить його творчість не лише художньо, а й історично значущою. Наскрізний анімалістичний мотив, плерерна свіжість живопису та глибоке відчуття рідної землі визначають Світославського як одного з найвизначніших майстрів українського пейзажу, чия спадщина потребує подальшого ґрунтовного мистецтвознавчого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Жабoryк А. Український живопис останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. Київ: Либідь, 1990.
2. Жбанкова О. Сергій Світославський. Київ: Артанія-Нова, 2005.
3. Лазанська Т. І. Світославський Сергій Іванович. Енциклопедія історії України. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Svitoslavskij_S (дата звернення: 14.04.2026).
4. Ковчег Україна. Шедеври українського мистецтва [живопис]. Kovcheg. URL: <https://www.kovcheg.ua/uk/tradition/shedevri-ukrayinskogo-zhivopisu> (дата звернення: 14.04.2026).
5. Сергій Іванович Світославський: альбом. Київ: Мистецтво, 1961.
6. Сергій Світославський: альбом. Київ: Мистецтво, 1989.
7. Світославський Сергій – художник, закоханий у пейзаж. УАІН. URL: <https://uain.press/blogs/sergij-svitoslavskij-hudozhnik-zakohanij-u-pejzazh> (дата звернення: 14.04.2026).
8. Трубочова, О. І. (2021–2025). Світославський Сергій Іванович (1857–1931). Чарівний світ мистецтва: галерея українських митців. URL: <https://sites.google.com/view/mustectvo-obraz/halereya-ukrayinskykh-mytsiv/Svitloslavskyy-Serhiy> (дата звернення: 14.04.2026).

References:

1. Zhaboriuk, A. Ukrainskyi zhyvopys ostannoï tretyny XIX – pochatku XX st. Kyiv: Lybid, 1990 [in Ukrainian].
2. Zhbankova, O. Serhii Svitoslavskyi. Kyiv: Artaniia-Nova, 2005 [in Ukrainian].
3. Lazanska, T. I. Svitoslavskyi Serhii Ivanovych. Entsyklopediia istorii Ukrainy. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Svitoslavskij_S (accessed: 14.04.2026) [in Ukrainian].
4. Kovchek Ukraina. Shedevry ukrainskoho mystetstva [zhyvopys]. Kovchek. URL: <https://www.kovchek.ua/uk/tradition/shedevri-ukrayinskogo-zhivopisu> (accessed: 14.04.2026) [in Ukrainian].
5. Serhii Ivanovych Svitoslavskyi: albom. Kyiv: Mystetstvo, 1961 [in Ukrainian].
6. Serhii Svitoslavskyi: albom. Kyiv: Mystetstvo, 1989 [in Ukrainian].
7. Svitoslavskyi Serhii – khudozhnyk, zakokhanyi u peizazh. UAIN. URL: <https://uain.press/blogs/sergij-svitoslavskij-hudozhnik-zakohanij-u-pejzazh> (accessed: 14.04.2026) [in Ukrainian].
8. Trubachova, O. I. (2021–2025). Svitloslavskyi Serhii Ivanovych (1857–1931). Charivnyi svit mystetstva: halereia ukrainskykh myttsiv. URL: <https://sites.google.com/view/mustectvo-obraz/halereya-ukrayinskykhmyttsiv/Svitloslavskyy-Serhiy> (accessed: 14.04.2026) [in Ukrainian].